

HUDAR OCH SKINN SÅSOM OFFER.

Av

N. E. HAMMARSTEDT.

I L. Borgströms nu mera i tryck föreliggande »Berättelse öfver en resa i Vermland sommaren 1845»¹ finnes om Torskogs kyrka i Dalsland följande utsaga. »Torskogs kyrka har af ålder varit en offerkyrka: dit har hudarna af alla slagtrade hornkreatur lemnats från en stor del af Dalsland, Vermland och Bohuslän. Igenom dessa skänker har kyrkan blifvit så förmögen, att en stor stenkyrka uppstått i den lilla och uråldriga trädkyrkans ställe. År 1805 vid en Biskopsvisitation varnade Biskop O. Bjurbeck emot denna heden-
 dom; men med föga framgång. Ty ännu i dag erhåller kyrkan årligen en mängd hudar i offer. Härutinnan kan man väl se omisskänneliga lemningar efter en urgammal Thorsdyrkan!» — Emellertid skrives socknens namn officiellt numera Torrskog, och beträffande dess härledning har docenten J. Sahlgren haft vänligheten meddela följande. »Namnet, hvilket enligt Sverges ortnamn, Vedbo härad, år 1531 skrefs Torsko och Torskog, härleder sig enligt nämnda arbete af ortens läge vid ett par sjöar, som förr hetat Östra och Västra Torr-
 sjön. Då Torrskog uttalas med ett slags å-ljud, som går tillbaka på gammalt *kort o*, och gudanamnet Tor har gammalt *långt o*, kan man näppeligen anta samband mellan Torrskog och Tor.» Om någon Torskult här utövats må således lämnas oavgjort; visst är emellertid i varje fall, att Borgströms uppgift om själva hudoffren har sin riktighet, ty

¹ Utg. av E. Nygren, Karlstad 1915.

denna intygas även av Lignell i dennes »Beskrifning öfver grefskapet Dal»,¹ där det meddelas, att offren huvudsakligen utgjordes av oberedda kalvskinn, att de lämnades av sjuka från kringliggande socknar, samt att de försålles på auktion för kyrkans räkning. Man kan således icke draga i tvivelsmål, att här ett verkligt offer föreligger och icke någon kvarleva av skatt i den ålderdomliga formen av skinn eller hudar.

Om lapparna, vilka i så många hänseenden länge bevarade tro och sed, som de under hedendomen antagit från nordborna eller utbildat under dessas inflytande, finnas från 1600-talet åtskilliga underrättelser om offerhudar såväl i kyrkor som å hedniska kultplatser. Så förmåler omkring år 1600 Johannes Bureus,² att de lägga renskinn ej blott under vaggmedarna (här måste avses bofast befolkning) utan ock »under Prestens fötter i kyrkiomen». Nu kunde man från vår tids synpunkt icke utan skäl i dessa hudar se helt enkelt mattor för värmens skull, något som kan väl synas hava varit av behov i den gamla tidens ouppvärmda kyrkor. Så sågo emellertid icke den tidens människor saken, och så uppfattades den icke heller av de gamla skildrarna av lapparnas förhållanden. Efter K. B. Wiklunds editioner anföras här ett par sådana från 1600-talet. Tornæus skriver något efter medlet av nämnda århundrade: »När deras Renkalfwar dö, offra dhe en kalfhudh på Altaret under Prästens Fötter, och på Predikestolen wäl många, medh hufwudet, hornen och klöfvarna sammanhängiande, (hwilka dhe sijna Seiter fordom offrat hafwa) twifwels utan, at dhe där igenom en bättre lycka förwänta».³ Ett och annat tiotal år senare antecknar Steuchius: »Uti Luleå blef mig berättat, att Lapparna darsammastädes hafwa för sed, det de wijd marknadztiderna föra Rhenzhudarne med sig till kiörkian, som äro afdragne de Rhenar hwilka offrade äro näst tilförenne Störjunkaren. Desse hudar hafwa de varit wane läggia på altarbotn, där prästen står. Jag kan intz neka, att när iag där war Anno 1686 sådane läge för fötterna wijd

¹ Del 2. Stockholm 1852, s. 111.

² Sumlen (Sv. landsmål, Bil. 1, 2), Stockholm 1886, s. 218.

³ Berättelse om Lapmarckerna (Sv. landsm. XVII, 3), Uppsala 1900, s. 41.

altaret nyss afdragne, hwilka wore ett klart bewijs till de slemmaste afgudadyrkare som der funnos. De äro mäktade behändige att utan prästens wetskap sådana hudar införa i kiörkian, ock nu effter de märkte sig der igenom röias, har iag intz försport annat än de hafwa der med fördrag.» Och på ett annat ställe gör han följande anteckning: »För mig blef berättat, då iag år 1688 war i Luleå Lapmark, att det warit sedwanligt läggia huden af Rbenarne, som woro offerade, på altargolfwet uti kiörkian; som iag ock kan betyga, att der låge någre nyss afdragne hudar. Men ingen wijste hwem dem framburit, eller när de woro dijt lagde, hwarföre blef ock härutinnan en förändring straxt giorder af General Majoren Krusen under en hård undsäielse.»¹ Vid slutet av 1600-talet bör således detta lapparnas offer hava upphört även i sin kristna omklädnad.

Huru det förfors med offerhudarna vid lapparnas rent hedniska högtider erfar man av följande år 1672 nedskrivna skildring: »Widh några offerbergh offra the lefwandes Reenar, hwilka the slackta widh offerbergen och biuda sina wänner till offer, ther kooka och förtära the köttet, thet the kalla Stoorjunckarens gästabodh, lätthandes Skinnet liggia qwarr i några åhr widh offerställen.»²

I de anförda fallen hava såväl hos lappar som svenskar offren utgjorts av hudar av tama djur. Här ifrågavarande slags offer synas emellertid vara av den beskaffenhet, att de till sitt ursprung måste gå tillbaka till en tid, då människorna ännu icke, eller obetydligt, ägde boskap, och då de offerade hudarna alltså togos från vilda djur. Med en viss förwåning finner man ock, att även hudoffer av sistantydde art bibehållit sig hos vårt folk till in i senare århundraden. I sin »Historia om de nordiska folken»³ skriver Olaus Magnus: »Och pläga de gifva Gud det löftet, som de ock ärligen hålla, att öfverlämna huden af de vilddjur, de lyckas döda, såsom offer åt kyrkan att användas till täckelse på altarpallen under prästens fötter, då han förrättar mässan. Dädan har det kommit att prästerna vid bister köld stå uppå en björnhud, när de skola

¹ Graan, Relation o. s. v. (Sv. landsm. XVII, 2), Uppsala 1899, s. 80 f.; 64 f.

² Graan, Relation, s. 64.

³ Del 3. Stockholm 1916, s. 188.

läsa mässan. Har man åter i sina garn fångat en varg, en lo, en räf eller ett annat vilddjur, använder man fromt hudens värde till anskaffande af vaxljus för kyrkans behof.» Björnens hud tyckes således hava haft en särskild betydelse, för så vitt den, om man får tro Olaus, icke i likhet med andra djurs skinn fått behållas ens mot lösen. Att den av Olaus Magnus omtalade seden att till kyrkan avstå hud av dödad björn bibehållit sig långt efter dennes tid framgår av följande anteckning i Skultuna kyrkoarkiv, Västmanland: »Den 7 Novembris anno 1673 lades björnhuden för altaret, som den 6 Julii nästförelidne med stor möda ock tree mäns skadande bleff gripnen i skallet på Eekieby skogen.»¹ Även i Lundby och andra västmanländska kyrkor lära gamla björnhudar ännu finnas kvar eller hava funnits.² Men även den av Olaus Magnus omnämnda seden att lämna också andra rovdjurs skinn till kyrkan tyckes ha bibehållit sig eller åtminstone lämnat spår efter sig in i sen tid i en och annan ort i vårt land. Ett vittnesbörd därom torde jag hava påträffat i Nordiska Museets arkiv i ett manuskript »Småländska kyrkobruk och hemseder (ur sockenstämmoprotokoll från 1700-talet)» av G. Aldén. Från Södra Vi socken i Kalmar län förmåles där, att skinnen av de varger, som fälldes vid allmän skallgång, gömdes i kyrkokistan, tills de såldes på auktion. Det belopp, som därvid inflöt, användes dock i främsta rummet till belöning åt dem som först upptäckt och inränt rovdjuren. — Det synes mig åtminstone mycket möjligt att i denna förvaring i kyrkan försticker sig en sen kvarleva av det av Olaus Magnus omtalade bruket.

Ehuru våra urkunder från tiden vid kristendomens införande i Norden, för så vitt jag vet eller kan erinra mig, icke direkt nämna något om offer av hudar, faller det tämligen av sig självt, att sådana offer förekommit, då ju hudarna av de djur, som av deltagarna i offerhögtiden gemensamt rituellt förtärdes, antagligen måste hava tillfallit helgedomen. Hud och ben utgjorde hos många folk gudens egentliga materiella andel i offermåltiden. Särskilt synes detta i

¹ Meddel. av amannensen Sigurd Erixon.

² Samme meddelare.

Norden böra hava varit fallet med Torsoffren.¹ Även hos de antika folken spelade offerdjurets hud, såsom bekant, i åtskilliga kulter en avsevärd roll, och att man hos dem ansåg en viss övernaturlig kraft eller makt vidlåda denna hud framgår t. ex. av piskningsriten vid Lupercaliafesten, till vilken rit professor Westermarck anträffat en nutida motsvarighet i Marocko.² Detsamma intygas ock av den i Kilikien, Makedonien o. s. v. liksom också hos italiska folk förekommande seden, att den gudomligheten rådfrågande skulle inom helgedomen sova på det av honom offrade djurets hud för att därigenom erhålla uppenbarelse. Hos romarna var denna rit särskilt förbunden med Faunuskulten. Även hos germanerna synes den seden hava förekommit att taga plats på en tjurhud för att erfara framtiden.³

Ehuru litterärt vida senare belagd företer följande offerceremoni otvivelaktigt åtskilliga ålderdomligare grunddrag. Ännu år 1645 iakttog och antecknade en bland litauerne verkande präst följande rituella folksed. Då man begynte så vinterutsädet, slaktades en get, vars kött förtärdes under många vidskepliga ceremonier vid ett gemensamt dryckeslag. Huden uppsattes på en hög stång invid en gammal ek och en där bredvid liggande stor sten. Där förblev huden hängande till skörden, då en ny fest anordnades, varvid ungdomen dansade omkring eken och stånge. Huden tillföll om-sider ledaren av ceremonien — offerprästen.⁴ Det är nämligen till dyrkan av träd och lunder och i dem inneboende gudomligheter som offren av djurhudar egentligen och ytterst synas visa tillbaka. Även om ett germanskt folk, langobarderna, finnes uppgift att de bragt ett hudoffer åt ett heligt träd. I närheten av Beneventum stod på konung Grimualds tid (662—671) ett sådant, på vilket langobarderna hade för sed att upphänga en djurhud. Sedan sprängde alla, tävlande med varandra, i sporrstreck därifrån och slungade under ritten sina kastspjut bakåt mot huden, av vilken var och en sedan

¹ Jfr Snorres Edda: Gylfaginning 43. Se ock v. Sydow, Tors färd till Utgård (Danske Studier 1910), s. 65 ff.

² Folk-lore 22 (1911), s. 163 ff.

³ Burchard von Worms, anf. i Grimm, Deutsche mythologie, 4 uppl. del 3, s. 407.

⁴ Prætorius, Deliciae Prussicae, anf. i Mannhardt, Wald-und Feldkulte, I (1875), s. 394 f.

erhöll en bit att förtära.¹ — Vi torde i detta egendomliga förfarande finna ett bland de många underliga sätt som människor tillgripit för att utan skuld och fara tillgodogöra sig ett tabuföremåls kraft och välsignelse.² Vid den här ovan skildrade offerhögtiden hos litauererna



Fig. 1. Tsjermissiskt hudoffer. Efter Olearius, 1656.

hade denna sakrala fördelning av offret bland deltagarna övertogs till en i toppen av stängen fäst kvast av olika sädesslag. Hudoffret hade hos dem blivit ett offer för framför allt en god äring.

Vill man emellertid erhålla typiska exempel på hudoffer, bör man läsa några äldre resandes skildringar av en del finsk-ugriska folk. Jag anför här några utdrag från Olearius', Strahlenbergs och Pallas' arbeten. Om de i det inre Ryssland vid Volga boende tsjuvasjerna och tsjermisserna förtäljer Strahlen-

¹ Mannhardt, Wald- und Feldkulte, I, s. 394.

² Jfr Fataburen 1916, s. 30 ff. (»Ta' jultuppen»).

³ Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia. Stockholm 1730, s. 346—347.

Från 1630-talet hava vi i Olearius' resebeskrivning¹ en skildring av ett tsjermissiskt offer. Offerdjuren utgjordes av hästar, nötboskap och får. Hudarna upphängdes på pålar, och vänd mot den upphängda huden tömde offeraren ur en skål kött och mjöd i elden med följande ord: »Gå och framför min begäran till Gud!» Då Pallas vid tiden omkring 1770 företog sin resa, hade det redan blivit brukligt bland tsjermisserna att hemföra offerdjurets hud;² hos tsjuvasjerna åter försåldes hudarna, sedan de fått hänga ett par dygn, och inkomsten användes för underhåll av offerredskapen eller för kommande högtid.³ Om ostjakerna meddelar sist anförde resande, att de åt heliga träd eller i heliga lunder offrade såväl renhudar som pålsverk, vilka upphängdes på träden. I detta sammanhang förekommer, såsom ock Frazer uppmärksammat, en uppgift, som belyser huru dyrkan av träd kan övergå till dyrkan av stabbar och stockar. »Då ostjakerna måste göra den nedslående erfarenheten, att förbifarande kasaker icke gjorde sig samvete av att 'rädda' det för förstörelse utsatta pålsverket och förskaffa det en bättre användning, så hava de börjat ur sådana offerträd uthugga stora stabbar och stamdelar och smycka och begåva dessa, vilka de förvara på säkra ställen.»⁴ Hos ett annat finskt-ugriskt folk, permierna, hade man redan omkring år 1000, såsom den helige Stefans levnadsbeskrivning förmäler, ordentliga avgudahus, vari djurhudar upphängdes såsom offer.⁵ Vända vi oss ifrån de finska till de kaukasiska folken, möta vi även hos tsjerkesserna seden att upphänga offerdjurets hud på en stång, och likasom hos tsjermisserna vände sig den bedjande även här mot denna hud.⁶ Och i detta fall liksom, såvitt man kan se, i alla här anförda fall gällde offret ursprungligen den högste guden: välsignelsegivaren, åskans, skogens och bergens, boskapskötselns och äringens gud.

¹ Vermehrte Moscovitische und Persianaische Reisebeschreibung, Schleswig 1656, s. 344 f.

² Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reiches, Del 3. Frankfurt u. Leipzig 1778, s. 339.

³ Sistanf. arb. del I. 1776, s. 62.

⁴ Sistanf. arb. s. 61.

⁵ K. Rhamm i Globus. B. 67, Braunschweig 1895, s. 348.

⁶ Olearius, anf. arb., s. 743 f. Jfr Fataburen 1916, s. 26 ff.

Det är omöjligt att tillsluta blicken för det tidsperspektiv, som denna offersed upprullar för oss. Det må vara en tillfällighet, så förtjänar det dock påpekas, att det var åt sist antydda håll som den grekiska sagan förlade den heliga lund, vari målet för argonavternas äventyrliga färd »det gyllene skinnet» — skinnet av den i Frixos' ställe åt Zevs offrade väduren — fanns upphängt på ett träd, och att alltså den väl älsta litterära uppgiften om ett hudoffer är förbunden med dessa trakter av Europa. Men därav följer ingalunda, att denna älsta uppgift också bär de ursprungligaste dragen. Dessa träffa vi hos de nordliga folk, som bäst bibehållit jägarlivets ursprunglighet, och från mänsklighetens jägarstadium är det ock otvivelaktigt som hudoffret leder sitt ursprung. Det var jägaren som först kom under fund med konsten att ordentligt få ett djur, en ingalunda så obetydande uppfinning som vi nutids-människor i allmänhet kanske förmena.

Få vi tro Livius så var det också hos romarna ett på sätt och vis till denna här avhandlade kategori hörande offer, som föranledde det första templets uppförande i Rom. Om ock en mänsklig fiende och ett vilddjur av den primitiva åskådningen på det hela taget jämfästades, ville man — åtminstone icke på något mer framskridet kulturstadium — få en fiende.¹ I stället avklädde man honom hans rustning. Det är denna segrarens triumf Romulus firade över sin motståndare, den av honom dödade sabinerkonungen, och detta byte nedlägger han på Capitolium vid en helig ek under uttalande av den bestämmelsen, att på samma plats ett tempel må uppföras åt Jupiter och att i detta tempel kommande tiders likartade segerbyten (*spolia opima*) må förvaras. Likasom jägarens bytesoffer överflyttades från det heliga trädet till gudahuset, så inflyttades sålunda också krigarens från det heliga trädet till templet. Många århundraden därefter fortforo germanerna däremot att i träd upphänga sina fallna fienders kläder och rustningar, men om ock dessa fortfarande helst uppsattes i ekar och egnades deras gudomlige

¹ Kanske mest av tekniska skäl. Skalperingen, vilken förekommit ej blott i Amerika utan även i Europa, är i själva verket en partiell sådan operation.

urfader, var det dock, om man får tro Jornandes och andra författare, ej åt Tor utan åt Oden som dessa offer bragtes.¹ Ej osannolikt synes ock, att de »bilder af vilda djur», som varje germansk folkstam plägade framtaga ur sina heliga hult och lunder och föra såsom fälttecken, då den drog till strid,² ursprungligen lett sin härkomst från här omtalade offer av vilda djurs hudar. Med kännedom om senare tids folkföreställningar är man i så fall böjd att antaga, att det i all synnerhet varit djur av ett ovanligare uppträdande eller utseende, vilkas hudar företrädesvis offrats. Slika djurindivider pläga nämligen särskilt betraktas såsom representanter för vildmarkens makter (»rådande») och böra därför hava helt eller delvis genom offer återbördats åt dessa, om de råkat bli dödade: de voro tabu. Att de germanska djurbilderna, såsom man på ett och annat håll förmodat, skulle hava framställt några totemdjur följer tydligen härav icke, men torde, även om ovanstående förklaring godtages, icke vara alldeles uteslutet. Jägarfolkens offrande av dödade vilda djurs skinn, skallar eller hela kroppar åt heliga träd och lunder torde nämligen vara så uråldrigt att, åtminstone på ett och annat håll, till och med en totemistisk åskådning kan senare hava uppstått eller anknutit sig.

¹ Jornandes kap. 5.

² Tacitus, *Historiæ* 4, 22; jfr *Germania* kap. 7.